

Deontinio modalumo raiška Europos Sąjungos teisės aktų vertime į lietuvių kalbą

Žygmantas Pekūnas

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas

Institute for Literary, Cultural and Translation Studies

Faculty of Philology

Vilnius University

zygimantas.pekunas@ff.vu.lt

<https://orcid.org/0000-0002-4346-1945>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama, kaip perteikiamas deontinis modalumas Europos Sąjungos teisės aktų vertimuose į lietuvių kalbą. Tyrimui pasitelkti lygiagrečiojo teksto *EUR-Lex2/2016* duomenys. Trumpai aptariami deontinio modalumo raiškos anglų ir lietuvių kalbose klausimai. Toliau aptariami teksto duomenys ir dažniausiai fiksuotos leksinės samplaikos, kuriomis realizuojamas deontinis modalumas anglų kalbos potekstyne. Empirinėje dalyje pateikiama leksinių samplaikų, kuriomis realizuojamas deontinis modalumas tekstuose originalo kalba, vertimo į lietuvių kalbą analizė.

Pagrindiniai žodžiai: deontinis modalumas, Europos Sąjunga, teisės aktai, vertimas.

Deontic Modality in Lithuanian Translations of EU Legislation

Abstract. The present article is a corpus-driven investigation into deontic modality in the Lithuanian translations of EU legislation. It builds on the data of the *EUR-Lex2/2016* parallel corpus. The article discusses the pivotal points of deontic modality and its realisation in English and Lithuanian. It then presents the corpus data and the most frequent lexical bundles through which deontic modality is expressed in the English subcorpus. The discussion section analyses how deontic lexical bundles in the source text were translated into Lithuanian.

Keywords: deontic modality, European Union, legislation, translation.

1. Įvadinės pastabos

Kalbotyros darbuose paprastai skiriamas episteminis, dinaminis ir deontinis modalumas (Nuyts 2014: 4). Deontinis modalumas nuo kitų modalumo rūšių skiriasi visų pirma tuo, kad juo reiškiami valios aktai – prievolės, leidimai, draudimai ir taisyklės ir pageidavimai (Downing ir Locke 1992: 382; Palmer 2001: 9; Huddleston 2002: 52), taip pat nefaktyviniai, į ateitį orientuoti veiksmai (Huddleston 2002: 178). Kadangi deontiniu modalumu gali būti realizuojami preskriptyviniai teiginiai, kuriais kuriamos nuostatos, taisyklės ar prievolės (Garzone 2001: 17–18), jis dažnai vartojamas teisės diskurse, ypač įpareigojamąją galią turinčiuose dokumentuose, pavyzdžiui, sutartyse ir teisės aktuose.

Teisės tekstų vertimas sudaro didelę vertimų rinkos dalį. Vieni dažniausiai į lietuvių kalbą verčiamų teisės dokumentų – Europos Sąjungos (ES) teisės aktai: reglamentai, direktyvos, sprendimai ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai, nutartys ir nuomonės. Vis dėlto deontinio modalumo raiška ES teisės aktų vertimuose į lietuvių kalbą nėra sulaukusi daug dėmesio. Šiuo straipsniu siekiama bent iš dalies užpildyti šią nišą. Atliekamas tekstynų inspiruotas tyrimas, kurio duomenų šaltinis – daugiakryptis lygiagretusis tekstynas *EUR-Lex2/2016*, prieinamas *Sketch Engine* platformoje. Siekiama atsakyti į klausimą, kaip ES teisės aktų vertimuose į lietuvių kalbą perteikiama deontinio modalumo reikšmė.

2. Deontinio modalumo raiška ir reikšmės originalo (anglų) kalboje

Anglų kalboje deontinis modalumas reiškiamas iš esmės tomis pačiomis priemonėmis kaip ir episteminis ar dinaminis modalumas, t. y. modaliniais veiksmažodžiais (*shall, must, should* ir kt.) ir modalinėmis konstrukcijomis (pavyzdžiui, *ought to have to, , is to*) (Huddleston 2002: 186; 205; 206). Modalumo rūšį apibrėžia ne raiškos forma, bet sakinio turinys. Aptardama deontinį modalumą Suikkanen (2018: 354) nurodo, kad jam reikšti vartojami modaliniai veiksmažodžiai gali būti įvairaus „stiprumo“: skiriami griežto būtinumo, silpno būtinumo ir galimumo deontiniai modaliniai veiksmažodžiai. Jos skirstymas daugmaž atitinka ankstesnes Huddleston (2002) kategorijas. Deontiniam būtinumui jis priskiria modalinius veiksmažodžius *must, shall, need, will* ir konstrukciją *have (got)*, taip pat būdvardžius *necessary, imperative* ir *essential*. Atitinkamai modaliniu veiksmažodžiu *should* ir konstrukcija *ought to* reiškiamas vidutinio stiprumo modalumas (nepriskiriamas prie konkrečios deontinio modalumo rūšies), o modaliniais veiksmažodžiais *can* ir *may* – deontinis galimumas (Suikkanen „galimumo“ kategorija).

Kaip jau minėta, tos pačios modalinės raiškos priemonės gali būti vartojamas skirtingos rūšies modalumui realizuoti. Palmer (2001: 15) pateikia tokius tris pavyzdžius

su modaliniu veiksmažodžiu *can*. (1) pavyzdį jis priskiria episteminiam modalumui, (2) – deontiniam, o (3) – dinaminiam:

- (1) *He can't be in his office now.*
'Negali būti, kad jis dabar savo kabinete'.
- (2) *He can come in now.*
'Dabar jam galima įeiti'.
- (3) *He can run a mile in four minutes.*
'Jis gali per keturias nubėgti mylią'.

Tai, kad (1) sakinyje iliustruoja propoziciją, kurioje vartojamas episteminis modalumas, rodo dedukcinis kalbėtojo požiūris į faktyvinę situaciją. Manytina, kad naudodamasis turimomis žiniomis kalbėtojas prieina prie loginės išvados, kad asmuo, kurį jis turi omenyje, tuo metu tiesiog negali būti tam tikroje vietoje. (2) sakinyje *can* realizuojamas kalbėtojo leidimas nefaktyviniam veiksmui įvykti. Tas veiksmas gali įvykti tik kalbėtojui (deontiniam šaltiniui) leidus. (3) sakinyje konstatuojamas objektyvus faktas. Taigi deontinį modalumą nuo kitų modalumo rūšių, nesvarbu, kokiomis priemonėmis jis realizuojamas, fundamentaliai skiria tai, kad juo nusakomi nefaktyviniai, būsimi veiksmi.

Anglų kalboje deontinis modalumas turi plačią pragmatinę aprėptį. Propozicijose, kuriose pasitelkiamas *deontinis būtinumas*, nustatomos aiškios pareigos ir (arba) prievolės:

- (4) *He **must** return home by five.*
'Jis privalo grįžti namo iki penktos valandos'.

Šiame sakinyje deontinis šaltinis kelia aiškų ir besąlygišką reikalavimą, kad asmuo, kuriam skirtas šis paliepimas, grįžtų ne vėliau nei nurodyta. Šiuo atveju *must* būtų galima pakeisti ir vienu iš griežtą modalumą reiškiančių būdvardžių, pavyzdžiui:

- (5) *It is **imperative** that he return home by five.*
'Privalu, kad jis pareitų namo iki penktos valandos'.

Abiem atvejais propozicijoje nustatoma ta pati prievolė (kai jis išeis, turės grįžti iki tam tikro laiko, nes kalbėtojas to nori, tai jo valios aktas).

Vidutinio stiprumo deontinis modalumas taip pat reiškia kalbėtojo norą, kad būtų atliekamas koks nors veiksmas. Kitaip nei deontinio būtinumo atveju, tas noras reiškiamas ne prievole, o greičiau – pageidavimu. Pavyzdžiui, galima paimti tokį sakinį:

- (6) *You **should** return home by five, because there will be a snowstorm.*
'Turėtum grįžti namo iki penktos valandos, nes kils pūga'.

Šiuo atveju nefaktyvinis veiksmas turėtų realizuotis todėl, kad deontinio šaltinis, įvertinęs situaciją, nori, jog kad adresatas pareitų iki tam tikro laiko, nes taip būtų saugiau. Žinoma, adresatas tiesiogiai neįpareigojamas penktą valandą jau būti namie, bet jam pateikiama rekomendacija, kurios geriau laikytis savo paties labui.

Galiausiai *deontinis galimumas* gali suponuoti leidimą:

(7) *He may return home after five if he so wishes.*

‘Jis gali pareiti namo ir po penktos valandos, jei jau taip nori’.

(7) pavyzdyje deontinis šaltinis neprieštaruoja galimam adresato sprendimui. Vis dėlto modalinį veiksmožodį *may* pavartoję su neiginiu nustatytume draudimą:

(8) *He may not come home.*

‘Jam draudžiama / neleidžiama grįžti namo’.

Taigi deontiniu galimumu reiškiami ir leidimai, ir draudimai.

Apibendrinant galima teigti, kad anglų kalboje deontiniu modalumu realizuojamos įvairios pragmatinės reikšmės: pareigos, prievolės, leidimai, draudimai ir pasiūlymai (rekomendacijos). Svarbiausias yra tai, kad šios reikšmės nėra vertinamojo ar konstatuojamojo pobūdžio ir siejasi su nefaktyviniais veiksmais.

3. Deontinio modalumo raiška ir reikšmės vertimo (lietuvių) kalboje

Lietuvių kalboje deontinis modalumas gali būti reiškiamas liepiamąja nuosaka ir deontiniais predikatais (Holvoet ir Judžentis 2004: 85) bei tariamąja nuosaka (Holvoet ir Judžentis 2004: 95; taip pat žr. Semėnienė 2014). Liepiamąja nuosaka nustatomas paliepimas, kuris turi išsipildyti nefaktyviniame veiksmė. Pavyzdžiui, sakinyje „Atsiverskite knygą“ kalbėtojas reiškia *savo* valios aktą, kuris realizuosis klausytojui atsivertus knygą. Tai yra tam tikra prievolė, kuri išsipildys ne kalbamuosiu momentu, o bent šiek tiek vėliau.

Ši sakinį galima būtų perteikti ir deontiniu predikatu. Holvoet ir Judžentis (2003: 168) deontiniams predikatams priskiria tokius veiksmoždžius kaip *reikėti, turėti, norėti, reikalauti, prašyti, įkalbėti* ir kt.). Pasitelkus deontinį predikatą gaunamas sakinyš „Turite atsiversti knygą“. Šiuo atveju deontinis šaltinis taip pat adresatui priskiria tam tikrą prievolę (knygos atsivertimas yra veiksmas, kurį *turima* atlikti). Jeigu veiksmožodį *turite* pakeistume veiksmožodžiu *prašau*, nustatytume nebe prievolę, o reikštume pageidavimą, kad mūsų valios aktas būtų išpildytas. Todėl galima teigti, kad ir lietuvių kalboje deontinis modalumas gali turėti įvairialypę pragmatiką, kuri apima ir prievoles, ir prašymus, ir siūlymus. Be to, deontinių predikatų reikšmės koreliuoja su gretimo

veiksmožodžio nuosaka. Pavyzdžiui, jeigu paimtume sakinį „Reikia, kad atsiverstumėte knygą“, matytume, kad juo suponuojamas kalbėtojo valios aktas, kad knyga būtų atverčiama, bet, kitaip nei sakinyje „Turite atsiversti knygą“, atrodytu, kad ją lemia kokia nors išorinė reikiamybė, kuria kalbėtojas remia savo liepimą. Šiuo atžvilgiu toks sakinytis primena (6) pavyzdį, nes juose abiejuose matomas deontinio šaltinio liepimas, reiškiamas pageidavimu. Be to, greta liepimosios ir tariamosios nuosakų bei vienanarių deontinių predikatų deontinį modalumą galima reikšti ir deontinėmis frazėmis, pavyzdžiui, *yra būtina, turi būti*.

Vis dėlto ir lietuvių kalboje modalumo raiškos priemonės nėra modalumo rūšį determinuojantis veiksnys. Holvoet ir Judžentis (2003: 168) pateikia tokius sakinius su veiksmožodžiu *galėti*:

- (9) Jonas išvažiavo iš čia prieš valandą, taigi dabar jau *galėtų* būti grįžęs.
- (10) Ar *galiu* dar pasivaikšinti tavo skaniu pyragu?
- (11) Jonas *negali* atvažiuoti, nes susilaužė koją.

Nepaisant to, kad modalumas visuose sakiniuose realizuojamas tuo pačiu veiksmožodžiu, juo implikuojamos skirtingos reikšmės. (9) pavyzdyje juo reiškiamas episteminis modalumas, nes daroma prielaida apie tikrovę vadovaujantis turimomis žiniomis. (10) pavyzdys iliustruoja deontinį modalumą, nes juo prašoma leidimo. O (11) pavyzdyje konstatuojamas faktas, todėl jame *galėti* perteikia dinaminį modalumą. Taigi deontinis modalumas abiejose kalbose įvairiomis priemonėmis pasitelkiamas įvairiems nefaktyviniams veiksams – prievolėms, taisyklėms, pageidavimams ir leidimams – reikšti.

4. Deontinis modalumas teisės tekstų vertimo kontekste

Kaip jau minėta, deontinis modalumas yra labai svarbus teisės tekstų elementas, nes juo realizuojami įvairūs į teisinio reglamentavimo sritį patenkantys aspektai, kaip antai prievolės, leidimai ir draudimai. Todėl siekiant vertime tinkamai perteikti originalo deontines reikšmes, svarbiausia jas tinkamai suvokti. Žinoma, profesionalūs vertėjai geba skirti ir suprasti bent esmines originalo tekste vartojamas deontines priemones, bet kartais iš pažiūros gerai pažįstami originalo deontiniai predikatai dėl savo polisemijos ar pragmatikos ypatybių gali kelti keblumą.

Pavyzdžiui, teisės anglų kalboje dažnai pernelyg atsainiai vartojamas deontinis veiksmožodis *shall*, kurio pirminė paskirtis – nustatyti pareigas. Nepaisant to, jis gali būti pasitelkiamas ir liepimams, ir draudimams, ir leidimams reikšti (Garner 1995: 939–940). Vertėjas, vadovaudamasis kontekstu, turėtų įvertinti, ar *shall* vartojamas

savo pirmine reikšme, ar reikšmėmis, kurias jam priskyrė originalo teksto autorius. Šio modalinio veiksmažodžio vertimo į lietuvių kalbą būdai aptariami empirinės dalies poskyryje „Leksinės samplaikos su komponentu *shall*“.

Kaip ir bendrinėje anglų kalboje, teisės diskurse deontinis būtinumas gali būti apipinamas savotiškais sąšvelniais, t. y., iš pirmo pažiūros negriežtos deontinės struktūros iš tiesų maskuoja deontinio šaltinio įsitikinimą, kad adresatas turėtų atlikti kokį nors veiksmą, kuris pristatomas kaip pageidavimas ar rekomendacija. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės teisės tekstyne *British Law Report Corpus* randame tokį sakinį:

(12a) , Awards of damages **should** be calculated so as to achieve, as nearly as possible, full compensation for the claimant ‘.

(12b) ,Žalos atlyginimas **turėtų (turi?) būti** apskaičiuojamas taip, kad ieškovas gautų kuo didesnę kompensaciją [vertimas mano. – Aut.]

Iš pirmo žvilgsnio čia nėra jokio griežto įpareigojimo tam tikru būdu apskaičiuoti žalą, nes originalo sakinyje vartojamas *should* paprastai reiškia patarimą, pageidavimą ar kokį kitą nebūtiną veiksmą. Kita vertus, Huddleston (2002: 186) teigimu, deontinė *should* reikšmė suponuoja, kad kalbėtojas propozicijoje nurodo, kas turėtų būti padaryta, nes tai, jo nuomone, būtų teisinga arba tikslinga. Kalbėtojas ir cituojamu atveju atviru tekstu *neįpareigoja* imtis konkrečių veiksmų – žalos atlyginimas *turėtų*, bet ne *turi* būti apskaičiuojamas tam tikru būdu. Kita vertus, akivaizdu, kad tai teisingas ir lauktinas sprendimas. Garner (1995: 805) taip pat nurodo, kad teisės kalboje deontinis *should* iš tiesų tam tikromis aplinkybėmis gali vartojamas privalomoms normoms įvardyti, pavyzdžiui, nustatant teisėjų darbo etikos normas („A judge *should*...“). Todėl (12a) atveju akylesnis vertėjas susiduria su dilema – kaip traktuoti *should*, kad vertime tinkamai būtų perteikta jo reikšmė? Tam tikri probleminiai *should* ir kitų modalinių veiksmažodžių (išskyrus *shall*) vertimo atvejai plačiau aptariami empirinės dalies poskyryje „Leksinės samplaikos be komponento *shall*“.

5. Duomenys

Tyrimas grindžiamas *Sketch Engine* platformoje prieinamo daugiakrypčio lygiagrečiojo tekstyno *EUR-Lex2/2016* duomenimis. Tai yra šiuo metu didžiausias ir išsamiausias ES teisės aktų lygiagretusis tekstynas. Šiam tyrimui aktuali tik dvikryptė anglų-lietuvių kalbų kombinacija. Teisės aktų anglų kalba potekstynį (toliau – EURLEX_{EN}) sudaro 629 722 593 žodžiai, lietuvių kalba – (EURLEX_{LT}) – 323 151 426 žodžiai. Lietuviškoji dalis mažesnės apimties, nes tekstynas apima daug dokumentų nuo pat 1958 m., kurių didelė dalis į lietuvių kalbą nebuvo versta. Teisės aktais, kurie sudaro tekstyno medžiagą – sutartys, reglamentai, direktyvos, sprendimai ir nuomonės.

Sketch Engine įrankiui duota užduotis atlikti automatinę EURLEX_{EN} leksinių samplaikų (n-gramų), kurias sudaro keturi dėmenys analizę. Atlikus automatinę leksinių samplaikų analizę, rankiniu būdu išrinkta dešimt dažniausių deontinę reikšmę turinčių leksinių samplaikų. Sprendimas atlikti keturių dėmenų leksinių samplaikų analizę grįstas tuo, kad trijų–keturių dėmenų leksinės samplaikos yra palankiausios tyrimams atlikti, kadangi jos geriau parodo, kokios kolokacijos linkusios kartotis tam tikrame registre (cf. Cortes 2004: 400). Taigi keturių dėmenų leksinės samplaikos leidžia įvertinti, kokiais pasakymais paprastai realizuojamos deontinės reikšmės. 1 lentelėje nurodomos dešimt dažniausiai fiksuotų deontinį modalumą reiškiančių leksinių samplaikų, taip pat nurodomas jų absoliutus ir normalizuotas (milijonui žodžių) dažniai.

1 lentelė. Dešimt dažniausių deontinį modalumą reiškiančių leksinių samplaikų EURLEXEN potekstyne

Leksinė samplaika	Absoliutus dažnis	Dažnis milijonui žodžių
<i>shall enter into force</i>	76 009	122,29
<i>shall be binding in</i>	53 929	85,63
<i>this Regulation shall be</i>	53 898	85,59
<i>Regulation shall enter into</i>	53 620	85,14
<i>Regulation shall be binding</i>	53 454	84,88
<i>it is necessary to*</i>	34 065	54,09
<i>shall be replaced by</i>	28 368	45,04
<i>shall be subject to</i>	24 314	38,61
<i>shall not apply to</i>	22 823	36,24
<i>shall be carried out</i>	21 930	34,82

Kaip matyti, daugeliu atvejų deontinę reikšmę turinčios leksinės samplaikos sudaromos su modaliniu veiksmažodžiu *shall*, kuris teisės kalboje vartotinas tais atvejais, kai deontinis šaltinis nustato adresato pareigą („*has a duty to*“) (Garner 1995: 940). Nors šiame tekстыne *shall* neabejotinai yra dažniausias deontinio modalumo raiškos būdas, Biber *et al.* gramatikos, kuri parengta remiantis labai išsamaus bendrinio anglų kalbos tekstyno *Longman Spoken and Written English Corpus (LSWE)* (1999) duomenimis¹, *shall* yra rečiausiai vartojamas anglų kalbos modalinis veiksmažodis. Dažniausiai jis

¹ Biber *et al.* nedetalizuoja, kokios rūšies modalumas realizuojamas *LSWE* kiekvienu toliau aptariamu atveju. Palyginimai pateikiami siekiant įvertinti modalinių veiksmažodžių dažnių EURLEX_{EN} ir *LSWE* tekstynuose santykį. Skirtumai padeda pamatyti, kaip statistškai ES anglų kalbos atmainos modalumas skiriasi nuo ne ES anglų kalbos modalumo rašytiniame diskurse.

sutinkamas rašytiniuose tekstuose – grožinės literatūros registre fiksuota 400 atvejų milijonui žodžių, o akademinį tekstų registre – 200 atvejų milijonui žodžių (Biber *et al.* 1999: 489). Taigi, *shall* distribucija EURLEX_{EN} tekстыne panaši į distribuciją kituose aukštesnio registro rašytiniuose anglų kalbos tekstuose.

Kitos deontinio modalumo raiškos priemonės vartotos kur kas rečiau. 2 lentelėje pateikiamos tik dažniausios deontinį modalumą reiškiančios leksinės samplaikos be komponento *shall*. Iliustratyvumo tikslais išrinkta po vieną tokią leksinę samplaiką.

2 lentelė. Dažniausių deontinį modalumą reiškiančių leksinių samplaikų be komponento *shall* dažnis EURLEX_{EN} tekстыne

Leksinė samplaika	Absoliutus dažnis	Dažnis milijonui žodžių
<i>must be interpreted as</i>	14 272	22,66
<i>it cannot be</i>	9 905	15,72
<i>may be used, provided</i>	5 131	8,14
<i>should be pointed out that</i>	4 182	6,64
<i>the Commission ought to have</i>	528	0,83

Matyti, kad tarp šių leksinių samplaikų EURLEX_{EN} potekстыnyje gana dažna leksinė samplaika su komponentu *must*, kuris deontine reikšme vartojamas tada, kai nustatoma prievolė (Huddleston 2002: 194), ar griežtas reikalavimas (Garner 1995: 578). Statistiškai *must* yra vienas rečiau vartojamų anglų kalbos modalinių veiksmažodžių (Biber *et al.* 1999: 486). Vis dėlto, *LSWE* jis visuose registruose fiksuojamas daug dažniau nei *shall*. Pavyzdžiui, rašytiniame akademiname diskurse *must* vartojamas 1 200 atvejų milijonui žodžių (Biber *et al.* 1999: 489), t. y., šešis kartus dažniau nei *shall*. Šiuo atveju EURLEX_{EN}, priešingai, matyti daug didesnis polinkis vartoti *shall*. Tai būtų galima paaiškinti dviem aspektais. Viena vertus, kaip jau minėta, *shall* teisės anglų kalboje yra asimiliavęs daug jam nebūdingų reikšmių, įskaitant tas, kuriomis kuriamos *ne* pareigos, o prievolės, realizuotinos veiksmažodžiu *must*. Nepaisant to, *shall* įsitvirtinęs teisės anglų kalbos vartosenoje (Bhatia 1993: 101–102) ir, kaip rodo Sandrelli (2018) atlikta ES direktyvų ir jas įgyvendinančių Jungtinės Karalystės teisės aktų analizė, ES anglų kalboje *shall* apskritai vartojamas žymiai dažniau net ir tomis reikšmėmis, kuriose geriau tiktų *must*.

Leksinės samplaikos su komponentais *may* ir *should* fiksuotos žymiai rečiau, bet rečiausiai deontinis modalumas realizuotas konstrukcija *ought to* – didžiausias dažnis siekia vos 0,83 atvejo milijonui žodžių. Apskritai anglų kalboje *may* įvairiomis reikšmėmis vartojamas palyginti dažnai, ypač rašytiniame diskurse (*LSWE* – 2 800 atvejų milijonui žodžių akademiname diskurse; Biber *et al.* 1999: 489). Deontine reikšme jis paprastai

vartojamas nustatant leidimus, o su neiginiu (*may not*) – draudimus (Huddlestone 2002: 182). Teisės anglų kalboje deontinis *may* atitinkamai paprastai naudojamas leidimams, o su neiginiu – draudimams reikšti (Russel 1994: 96), nors kai kurie tyrėjai teigia, kad draudimų reikšme geriau vartoti *must not* (Garner 1995:553). Manytina, kad EURLEX_{EN} leksinės samplaikos su komponentu *may* fiksuotos palyginti retai todėl, kad ES teisės aktai labiau orientuoti į valstybių narių įpareigojimus ir prievoles, o ne į draudimus ar leidimus joms atlikti kokius nors veiksmus. Turbūt dėl panašios priežasties fiksuotas ir nedidelis deontinės reikšmės turinčių leksinių samplaikų su komponentu *should* dažnis. Apskritai *should* anglų kalboje įvairiuose registruose skirtingomis reikšmėmis vartojamas palyginti dažnai. Pavyzdžiui, LSWE akademiniame rašytiniame diskurse jo vartojimo dažnis siekia 1 200 atvejų milijonui žodžių (Biber *et al.* 1999: 489). Kaip jau minėta, deontinis *should* suponuoja, kad kalbėtojas reiškia pageidavimą, kurį įgyvendinti, jo nuomone, būtų teisinga (Huddlestone 2002: 186), bet juo gali būti reiškiamos ir teisiškai privalomos nuostatos. Konstrukcija *ought to* vartojama deontiniam modalumui reikšti panašiai kaip deontinis *should* (Huddlestone 2002: 186), tik teisės diskurse ji laikoma griežtesne nei *should* ir tinkamesne tais atvejais, kai siekiama nustatyti pareigas ar įpareigojimus (Garner 1995: 628). Palyginti, konstrukcija *ought to* labai reta ne tik EURLEX_{EN} tekстыne, bet ir LSWE, kuriame įvairiuose registruose ji fiksuojama po 50–200 atvejų milijonui žodžių.

Atsižvelgus į deontinės reikšmės turinčių leksinių samplaikų kiekybinę analizę matyti, kad EURLEX_{EN} vyrauja apibrėžtos ir aiškios deontinės reikšmės – pareigos, prievolės, taisyklės ir nurodymai, o galimumą, leidimą ar pageidavimus realizuojančios leksinės samplaikos vartojamos palyginti retai. Taigi, leksinių samplaikų vartojimo statistiką lemia tekstų turinys ir žanrinės ypatybės.

Toliau aptariami lygiagrečiajame tekстыne fiksuoti deontinį modalumą reišikiančių leksinių samplaikų vertimo būdai.

6. Rezultatai

6.1. Leksinės samplaikos su komponentu shall

Kaip jau minėta, deontinis *shall teisės* anglų kalboje apima daug reikšmių. Pageidautina, kad jis būtų vartojamas pirmine reikšme – nustatyti *pareigą* atlikti tam tikrus veiksmus. Vis dėlto, kaip pažymi Garner (1995: 939), *shall* gali būti netikslingai vartojamas ir *prievolėms*, taip pat draudimams reikšti. Todėl prieš aptariant vertimo variantus vertėtų pamėginti atskirti *pareigos* ir *prievolės* sąvokas. Nors šiedvi sąvokos kartais vartojamos sinonimiškai, *pareiga* Garnerio teisės vartosenos žodyne apibrėžiama kaip „tai, ko reikalaujama daryti arba nedaryti“ (Garner 1995: 301). *Prievolė* apibrėžiama kaip „*pareiga* atlikti veiksmą arba jo neatlikti“ (Garner 1995: 609). Vadinas, prievolė yra veiksmas,

kurį *įpareigojama* atlikti, o pareiga – tai, kas *turi* būti daroma. Be to, preziumuojama, kad subjektai, kuriems nustatomos pareigos, jas vykdys sąžiningai, savo noru, o prievolės smulkiau ir konkrečiau apibrėžiamos, nes *reikalaujama* vykdyti (*Europos sutarčių teisės gairės* n/m.).

Išanalizavus tekstyno duomenis paaiškėjo, kad dažniausiai leksinės samplaikos su komponentu *shall* verstos nepasitelkiant jokių deontinių predikatų. Štai vienas tokio labai dažno vertimo pavyzdžių:

(13a) *The Member States shall ensure that they communicate to the Commission the texts of the main provisions of national law which they adopt in the field covered by this Directive;*

(13b) Valstybės narės **užtikrina**, kad Komisijai būtų pranešamos šios direktyvos reglamentuojamos srities nacionalinių teisės aktų pagrindinės nuostatos.

Daugeliu tokių atvejų originalo sakinyje nustatoma siektina pareiga. Šiuo atveju – teisėkūros institucija reikalauja, kad valstybės narės nuolat užtikrintų pagrindinių nuostatų vykdymą. Vertėjo pasirinkimas sakinyje lietuvių kalba nevertoti jokio deontinio predikato (pavyzdžiui, *turi užtikrinti*) iš esmės atitinka Lietuvos teisės aktuose nusistovėjusią praktiką pareigas, ypač, jei jos yra ilgalaikės ir dėstomos tam tikru eiliškumu, nustatyti tik esamuoju veiksmožodžio laiku be modalinių žodžių. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės aktų duomenų bazėje *eTAR* randame tokią Gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų įstatymo projekte gamintojams nustatomą pareigą:

(14) Gamintojai **užtikrina**, kad ant jų gaminių būtų nurodytas tipo, partijos ar serijos numeris arba kitas elementas, pagal kurį galima identifikuoti gaminį, arba, jeigu dėl gaminio dydžio ar pobūdžio to neįmanoma padaryti, užtikrina, kad reikalaujama informacija būtų nurodyta ant pakuotės ar prie gaminio pridėtame dokumente.

Šiame sakinyje gamintojai įpareigojami nuolat užtikrinti tam tikrą ženklumą ir, manytina, teisės aktų leidėjas laikosi pozicijos, kad jie tą pareigą vykdys. Ir (13a), ir (14) pareiga nustatoma kaip tęstinis, privalomas, bet ne primetamas veiksmas, nurodomas tam tikroje veiksmų sekoje („gamintojai užtikrina A“, tada „gamintojai daro B“; „valstybės narės užtikrina A“, „valstybės narės nustato B“, „valstybės narės atlieka C“). Todėl tais, atvejais, kai *shall* nustatomos pareigos, vertimas nepasitelkiant deontinio predikato laikytinas tinkamu pasirinkimu, kuris atitinka Lietuvos teisės aktų formuluotes. Žinoma, tai nereiškia, kad jis tinka visais atvejais. Pavyzdžiui, paimkime šį sakinį:

(15a) *A Member State shall require any undertaking governed by its national law to draw up consolidated accounts and a consolidated annual report if that undertaking (a parent undertaking);*

- (15b) Valstybė narė **turi reikalauti**, kad visos bendrovės, kurioms galioja tos valstybės narės įstatymai, rengtų konsoliduotą atskaitomybę ir konsoliduotą metinę atskaitomybę, jeigu ta bendrovė (patronuojanti bendrovė).

Visų pirma kyla klausimas, ar (15a) reiškia pareiga, ar prievolė, ir ar tai galėjo turėti įtakos vertėjo sprendimui pasitelkti deontinį predikatą. Siekiant atsakyti į šį klausimą nebuvo galima apsieiti be platesnio konteksto, todėl susirasta direktyva², kurioje skelbtas šis sakinyss. Nustatyta, kad priešingai nei (13a) atveju, originalo tekste kalbama apie konkrečius veiksmus, kurie *būtinai konkrečiu atveju*, t. y. valstybės narės *įpareigojamos* juos atlikti. Deontinis predikatas vertime atlieka labai svarbią funkciją – jo pagalba nustatoma griežta prievolė, aiškiai nurodant, kad tomis aplinkybėmis valstybė narė privalo elgtis taip, kaip to reikalauja deontinis šaltinis. Vertėjas atsižvelgė į bendrą teksto kontekstą ir tinkamai suprato, kad (15a) pragmatinis atspalvis turi būti perteiktas taip, kad adresatas suprastų, kad jam taikoma neginčytina prievolė. Galiausiai pasirinkimą galėjo lemti ir leksinė aplinka, pavyzdžiui, žodis *require*, kuris suponuoja, kad keltinas privalomai įgyvendinamas uždavinys. Vis dėlto manytina, kad lemiamas veiksnys priimant sprendimą, ar pasitelkti deontinį predikatą, glūdi tame, ar vertėjas išvelgia poreikį tekste lietuvių kalba kurti griežtesnę propoziciją:

- (16a) *Member States shall require that these indications must appear on the package or the container or on a label affixed thereto.*
- (16b) Valstybės narės **reikalauja**, kad šios nuorodos būtų ant pakuočių ar konteinerių, arba prie jų pritvirtintų etikečių.

Siekiant įvertinti (16a) kontekstą, taip pat buvo susirasta direktyva, kurioje yra šis sakinyss. Direktyvoje³ jis vartojamas straipsnyje, kuriame numatomos ilgalaikės taisyklės ir įpareigojimai, nenurodant konkrečių sąlygų. Vadinasi, tikimasi, kad valstybės narės sąmoningai nuolat reikalaus gamintojų tam tikru būdu ženklinti etiketes, kitaip tariant, nustatoma ne prievolė, o pareiga.

Prievolės ypač dažnos tai atvejais, kai sakinių turinys apima įvairias technines specifikacijas ir labai konkrečius reikalavimus, pavyzdžiui:

- (17a) *The distributor shall maintain the output pressure compensating for leakage in the output volumes whilst there is air in the auxiliary reservoir.*
- (17b) Pagalbiniam rezervuare esant oro, kompensuodamas patirtus išėjimo slėgio nuostolius, skirstytuvai **turi išlaikyti** išėjimo slėgį.

² 1983 m. birželio 13 d. Septintoji Tarybos direktyva, pagrįsta Sutarties 54 straipsnio 3 dalies g punktu, dėl konsoliduotos atskaitomybės.

³ 1984 m. lapkričio 29 d. Tarybos direktyva, iš dalies keičianti Direktyvą 70/524/EEB dėl pašarų priedų (84/587/EEB).

Be to, deontinis predikatas visada išlaikomas, kai originalo tekste *shall* vartojamas leidimui arba draudimui (su neiginiu – *shall not*) reikšti Pavyzdžiui:

- (18a) *The moisture content shall not exceed 7 % in suckler feeds and other compound feeding stuffs with a milk-product content exceeding 40 %.*
- (18b) Žindomiesiems gyvūnams skirtų pašarų ir kitų kombinuotųjų pašarų, kuriuose pieno produktai sudaro daugiau kaip 40 %, drėgnumas **turi būti ne didesnis kaip 7 %.**

(18b) deontiniu predikatu *turi* konkretizuojama, kad *draudžiama* viršyti tam tikrą dydį. Vertimas nepasitelkiant deontinio predikato, greičiausiai, preziumuotų pareigą ar taisyklę, bet mažai tikėtina, kad teisėkūros institucija aiškiai nereikalautų neperžengti tam tikros ribos. Draudimai ir prievolės panašūs tuo, kad jais valstybėms narėms ar kitiems teisės aktų adresatams net teoriškai nesuteikiama diskrecija. Todėl verčiant ir prievolės, ir draudimus, būtina įterpti tinkamą deontinį predikatą. Tokią tendenciją galima matyti ir nacionaliniuose teisės aktuose, pavyzdžiui:

- (19) Bendroje nišoje talpinamos urnos dydis **negali viršyti** 20 cm x 20 cm x 40 cm.
- (20) Neįgaliojo mokėjimo už asmeninę pagalbą dydis **negali viršyti** 20 procentų asmeninės pagalbos teikimo išlaidų dydžio ir negali būti didesnis negu 20 procentų neįgaliojo pajamų, nustatomų ir apskaičiuojamų vadovaujanti.

Vis dėlto deontiniai predikatai pasitelkti ne visais *shall not* vertimo atvejais, pavyzdžiui:

- (21a) *The provisions of the preceding paragraphs shall not apply to a contract to which Article 5 applies, concluded in the circumstances described in paragraph 2 of Article 5.*
- (21b) Pirmesnių šio straipsnio dalių nuostatos **netaikomos** sutarčiai, patenkančiai į 5 straipsnio taikymo sritį, sudarytai 5 straipsnio 2 dalyje nurodytomis aplinkybėmis.

Manytina, kad (21a) vertintinas kaip sakiny, kuriuo nustatoma į ilgalaikę pareigą panaši taisyklė. Deontinis predikatas tokiu atveju nėra būtinas, todėl panašiuose variantuose tinkamai perteikiama vertimo prasmė.

Tais atvejais, kai *shall* vertime į lietuvių kalbą perteikiamas deontiniu predikatu, pirmenybė teikiama veiksmažodžiui *turėti*. Sinonimiški deontiniai predikatai *reikia* arba *būtina* ir *būtinai* vartojami daug rečiau. Plačiau jie vartoti vertimuose iki 2004 m., pavyzdžiui:

- (22a) *Where particulars of the ingredients are given, all the ingredients present shall be listed, either by giving the quantities of each ingredient or in descending order of their proportion in the compound feedingstuff.*

- (22b) Pareikiant duomenis apie ingredientus **reikia** nurodyti juos visus pažymint kiekvieno ingrediento kiekį arba surašant eilės tvarka pagal mažėjančią proporciją pašaruose.
- (23a) *The method selected **shall be** a gravimetric method which is capable of measuring the total quantities of dust emitted through the discharge ducts;*
- (23b) **Būtina** pasirinkti gravimetrinį metodą, kuriuo galima išmatuoti visą dulkių kiekį, išeinantį pro ortakius.
- (24a) *The report message sent in application of paragraph 1 **shall include** at least the ship's identity, its position, the port of departure, the port of destination, the address from which information may be obtained on the dangerous and polluting goods carried on board, the number of persons aboard, details of the incident and any relevant information referred to in IMO Resolution A.851(20).*
- (24b) Pagal 1 dalies nuostatas siunčiamame informaciniame pranešime **būtinai** nurodoma laivo tapatybė, jo padėtis, išvykimo uostas, paskirties uostas, adresas, kuriuo galima gauti informaciją apie vežamus pavojingus ir aplinką teršiančius krovinius, laive esančių asmenų skaičius, informacija apie incidentą ir bet kuri kita reikiama informacija, nurodyta TJO rezoliucijoje A.851(20).

Reikia paminėti, kad fiksuota nemažai atvejų, kai praleistas deontinis predikatas lėmė vertimo nuostolius, pavyzdžiui:

- (25a) *The structure **shall resist to** the loads specified in EN 12663-1:2010 (section 6.3.2 and 6.3.3).*
- (25b) Konstrukcija **yra atspari** apkrovoms, nurodytoms standarte EN 12663–1:2010 (6.3.2 ir 6.3.3 skirsniuose).

Akivaizdu, kad (25a) nustatoma prievolė, kuri numatyta standartuose. Vertime neperteikiama net pareiga; priešingai – atrodo, kad jame aprašomos konstrukcijos savybės be jokios užuominos į tai, kad reikalaujama užtikrinti tam tikrą atsparumą. Toks vertimas nėra geras nei semantikos, nei pragmatikos atžvilgiu, nes neturint prieš akis originalo teksto beliktų spėlioti, ar adresatas turi užtikrinti konstrukcijos savybes pagal standartus, ar ji tiesiog juos atitinka.

Manytina, kad netinkamam originalo deontinių reiškinių interpretavimui didelės įtakos gali turėti jau minėtas *shall* polisemiškumas, ypač tais atvejais, kai jis vartojamas ne pagal paskirtį. Jeigu (25a) vietoj *shall* būtų pavartotas *must*, greičiausiai, vertėjas nebūtų suklydęs. Vis dėlto, ypač ES teisės aktuose anglų kalba, *shall* tebėra pernelyg dažnai vartojamas modalinis veiksmažodis (Sandrelli 2018). Maža to, ES teisės aktų rengimo taisyklėse nustatyta, kad juo turi būti reiškiamos prievolės (Biel 2014: 341),

nors, kaip jau minėta, juo pirmiausiai reikštinios pareigos. Šį kliuvinį būtų galima nesunkiai pašalinti priėmus sprendimą *shall* pakeisti akizvaizdesnėmis deontinio modalumo raiškos priemonėmis. Kita vertus, į *shall* polisemiškumą taip pat reikėtų atkreipti rengiant institucijų vertėjus raštu, nes Lietuvos vertimo mokykloje vis dar gana gajus požiūris, kad visų svarbiausia studentus išmokyti neversti *shall* būsimuoju laiku (tokių vertimo variantų tekстыne visgi fiksuota), nepakankamai atsižvelgiant į *shall* polisemiškumo keliamus iššūkius.

Taigi, tekстыne išskirti du leksinių samplaikų su komponentu *shall* vertimo būdai – po *shall* esančio veiksmožodžio vertimas esamuoju laiku praleidžiant deontinį predikatą ir vertimas pasitelkiant deontinį predikatą. Pirmasis būdas dažniausiai fiksuotas verčiant pareigas ir taisykles, o antrasis – prievolės. Šiedu vertimo būdai jokiu būdu nėra lygiaverčiai, nes pirmasis būdas netinka prievolėms versti.

6.2. Leksinės samplaikos be komponento *shall*

Kaip jau minėta, EURLEX_{EN} leksinės samplaikos be komponento *shall* vartotos daug rečiau. Palyginti dažnai fiksuota leksinė samplaika *it is necessary to*. Ja gali būti reiškiamas ir deontinis modalumas, ir episteminis būtinumas (kalbėtojo vertinimas). Tais atvejais, kai ši leksinė samplaika originale vartota deontine reikšme, dažniausiai ji versta deontiniu predikatu *būtina* arba *reikia*, pavyzdžiui:

- (26a) *Whereas, for the purpose of applying the restrictions on investment aids for pig production laid down in Regulation (EEC) No 1945/81, **it is necessary to** fix the ratio for converting fattening pig places to breeding sow places.*
- (26b) kadangi tam, kad būtų įvesti pagalbos investicijoms į kiaulių auginimą apribojimai, nustatyti Reglamente (EEB) Nr. 1945/81, **būtina** nustatyti penimų kiaulių vietų pakeitimo veislinių paršavedžių vietomis santykį.

Pasitaikė keletas atvejų, kai *it is necessary* versta žodžiu *svarbu*, pavyzdžiui:

- (27a) ***It is necessary*** for this Decision to establish the objectives for the implementation of the programme, as well as the priorities by which it will be guided over the next five years and supports and complements actions undertaken by Member States in the customs field.
- (27b) Šiame sprendime ***svarbu*** nustatyti programos įgyvendinimo tikslus ir prioritetus, pagal kuriuos ji būtų vykdoma per ateinančius penkerius metus, ir kuri paremtų ir papildytų valstybių narių veiksmus muitų srityje.
- (28a) *In order to ensure that these quantitative limits are not exceeded, **it is necessary to** establish a management procedure whereby the competent authorities of the Member*

States will not issue import licences before obtaining prior confirmation from the Commission that appropriate amounts remain available within the quantitative limit in question.

- (28b) Siekiant užtikrinti, kad šios kvotos nebūtų viršijamos, **svarbu** nustatyti valdymo procedūrą, pagal kurią valstybių narių kompetentingos institucijos išduos importo licencijas tik gavusios išankstinį Komisijos patvirtinimą, kad numatyti importuoti gaminių kiekiai neviršys nustatytų kvotų.

Abiem atvejais originalo tekste pabrėžiamas deontinio šaltinio siekis, kad būtinai turėtų būti priimami tam tikri veiksmai. Visgi *svarbu* nėra tapatu *būtina*. Atrodytų, kad šis žodis minėtuose sakiniuose negali būti deontinis žodis, kadangi juo nepabrėžiamas atliktinumo poreikio aspektas. Todėl *būtina* ir *reikia* daug tinkamesni žodžiai tokiam atliktinumui pabrėžti.

Kalbant apie *būtinumą* verta aptarti leksinių samplaikų su komponentu *must* vertimą. Kaip jau minėta, anglų teisės kalboje *must* pasitelkiamas nustatant prievoles. Kitaip nei *shall* atveju, vertėjai *must* semantiką interpretavo labai nuosekliai – nefiksuota didelio vertimo variantiškumo, visais tirtais atvejais pasitelktas koks nors deontinis dėmuo (*privalėti, turėti, turi būti*), pavyzdžiui:

(29a) *Such a request **must** be made within one month from the date of such determination.*

- (29b) Toks prašymas **privalo** būti pateiktas per vieną mėnesį nuo tokio nutarimo priėmimo dienos.

Nepaisant to, kai kada deontinis predikatas vertime praleistas, pavyzdžiui:

(30a) *For the purposes of Article 1 (1) (a), (b) and (d), the voting rights and the rights of appointment and removal of any other subsidiary undertaking as well as those of any person acting in his own name but on behalf of the parent undertaking or of another subsidiary undertaking **must be added** to those of the parent undertaking.*

- (30b) 1 straipsnio 1 dalies a, b ir d punktuose dukterinių bendrovių ir visų pagrindinės bendrovės arba kitos dukterinės bendrovės pavedimu, tačiau savo vardu veikiančių asmenų balsavimo teisės bei skyrimo ir atleidimo teisės priskaičiuojamos prie atitinkamų patronuojančios bendrovės teisių.

Praleidus deontinį predikatą sakinyje (30b) savo turiniu labiau primena taisyklę, o ne prievolę. Galima ginčytis, ar toks pragmatinis nuostolis turi didelės įtakos galutinei vertimo kokybei. Šiuo atveju neveikiamosios rūšies dalyvis gana vykusiai perteikia įpareigojimą, jei laikytume, kad jis kyla iš taisyklės.

Nepaisant to, kad *must* vertimas vertėjams kėlė daug mažiau iššūkių, pasitaikė keletas atvejų, kai jo reikšmė išversta nekorektiškai, o toks vertimas lėmė pragmatikos ir

semantikos nuostolius. Problematiškiausi ir dažniausi netinkamo *must* vertimo atvejai susiję su pernelyg laisvu prievolės redukovimu iki rekomendacijos. Pavyzdžiui, (31a) deontinis šaltinis reikalauja, kad būtų taikomos būtent laikinos nukrypti leidžiančios nuostatos, kitaip tariant, jis įpareigoja adresatą netaikyti nuolatinių nuostatų:

(31a) *If these provisions take the form of derogations, they **must** be of a temporary nature and must cause the least possible disturbance to the functioning of the internal market.*

(31b) Jei tokios nuostatos priimamos taikant nukrypimus, jos **turėtų** būti laikinos ir kuo mažiausiai trikdyti vidaus rinkos veiklą.

Matyti, kad vertime tariamąja nuosaka labai sušvelninama deontinio šaltinio pozicija. Prievolė neturėtų būti laikoma reikalavimu, kuris tik *turėtų* būti įgyvendinamas, todėl ji reikština tiesiogine nuosaka ir deontiniu predikatu, kaip anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose. Galų gale deontiniu *must* nustatomos daug griežtesnio turinio pozicijos nei pageidavimas (Huddleston 2002: 186). Todėl (31b) geriau būtų versti „jos **turi būti / privalo** būti laikinos“.

Should ir *ought to* dažniausiai versti pasitelkiant tariamosios nuosakos deontinį veiksmą, pavyzdžiui:

(32a) *Whereas, in order to facilitate the withdrawal of the oils sold, the length of the withdrawal period **should be** altered by adjusting it according to the size of the lot awarded.*

(32b) kadangi norint palengvinti atsiimti parduotus aliejus atsiėmimo laikas **turėtų būti** pakeistas, jį priderinant prie skirtos partijos dydžio.

(33a) *Whereas the nature of the risk in credit insurance is such that undertakings which transact such business **ought to** form a higher guarantee fund than is at present provided for in the said Directive.*

(33b) kadangi priklausomai nuo rizikų pobūdžio kredito draudime šią veiklą vykdančios draudimo įmonės **turėtų** sudaryti didesnę garantinį fondą, negu yra šiuo metu nustatyta pagal minimą direktyvą.

Kaip jau minėta, ir *should*, ir *ought to* paprastai reiškia deontinio šaltinio norą arba pageidavimą, kad kažkas būtų atlikta, nes tai deontinio šaltinio manymu dėl kokių nors priežasčių yra atliktina. Atrodo, kad tokiomis sąlygomis tai, kiek deontinio šaltinio noras bus įgyvendintas, labiausiai priklauso nuo adresato geranoriškumo ir sąmoningumo. Tokiu atveju tariamoji nuosaka vertime į lietuvių kalbą pasitelkiama tikslingai, nes ja deontinio šaltinio noras reiškiamas labiau pageidavimu nei tiesioginiu liepimu (cf. *Turėtų* atsiversti knyga). Vis dėlto, tam tikrais atvejais vertime į lietuvių kalbą vartota tiesioginė nuosaka, pavyzdžiui:

- (34a) *A suitable scheme **should be set up** providing for the systematic examination, maintenance and, where appropriate, testing of mechanical and electrical equipment and plant.*
- (34b) **Turi būti** sudarytas tinkamas planas, numatantis sistemingą mechaninių, elektros įrengimų bei prietaisų tikrinimą, priežiūrą ir prireikus bandymą.

Vertėjo pasirinkimą galėjo nulemti tai, kad, kaip jau minėta, iš pažiūros pageidavimą reiškiantys pasakymai iš tiesų reiškia reikalavimą, kuris dėl kokių nors priežasčių aiškiai nenurodomas. Todėl (34a) gali būti aiškinamas dvejopai: arba deontinis šaltinis iš tiesų omenyje turi tik rekomendaciją, arba mano, kad plano sudarymas yra geriausias būdas tikslui įgyvendinti ir adresatas privalėtų šį pageidavimą įvykdyti. Siekiant įvertinti vertimo kontekstą, susirastas dokumentas⁴, kuriame yra cituojamas sakinyss. Paašškėjo, kad straipsnis, kuriame šis sakinyss vartojamas, iš tiesų nustato prievoles:

- (35a) *A suitable scheme **should be set up** providing for the systematic examination, maintenance and, where appropriate, testing of mechanical and electrical equipment and plant.*
*All maintenance, examination and testing of any part of the plant and equipment **must be carried out** by a competent person.*
*Records of examinations and tests **must be made** and kept in an appropriate manner.*
- (35b) **Turi būti sudarytas** tinkamas planas, numatantis sistemingą mechaninių ir elektros prietaisų bei įrengimų tikrinimą, priežiūrą ir, prireikus, bandymą.
Visą bet kurios prietaisų ir įrengimų dalies priežiūrą, tikrinimą ir bandymą **turi atlikti** kvalifikuotas asmuo.
Tikrinimų bei bandymų rezultatai **turi būti** tvarkingai užrašomi ir deramai saugomi.

Taigi, straipsnio paskirtis – nevienareikšmiškai griežtai įpareigoti adresatą atlikti tam tikrus veiksmus, o ne rekomenduoti juos atlikti tikintis, kad rekomendacija bus sąmoningai įgyvendinama. Todėl vertėjo pasirinkimą šiuo atveju galėjo nulemti platesnis teksto turinys. Būtų netikslinga tą patį klausimą aptariančiame straipsnyje pateikti rekomendacinio pobūdžio sakinį ir tada vardyti su juo susijusias prievoles.

Deontinis galimumas anglų kalboje taip pat gali būti reiškiamas modaliniu veiksmažodžiu *can / cannot*. Iš esmės visais atvejais jis buvo verčiamas deontiniu predikatu *gali/ negali* ir fiksuotas sakiniuose, kuriais implikuojamas leidimas arba draudimas.

⁴ 1992 m. gruodžio 3 d. Tarybos direktyva 92/104/EEB dėl būtiniausių darbuotojų saugos ir sveikatos apsaugos gerinimo reikalavimų, taikomų naudingųjų iškasenų antžeminės ir požeminės gavybos įmonėse (dvyliktoji atskira direktyva, kaip numatyta Direktyvos 89/391/EEB 16 straipsnio 1 dalyje).

- (36a) *By their choice the parties **can** select the law applicable to the whole or a part only of the contract.*
- (36b) Šalys savo susitarimu **gali** pasirinkti taikytiną teisę visai sutarčiai arba tik atskirai jos daliai.

Deontiniam galimumui, ypač leidimams ir draudimams, reikšti taip pat vartotas *may / may not*. Jis taip pat buvo visais tirtais atvejais buvo verčiamas deontiniu predikatu *gali / negali* ir *galima / negalima*.

Vertėtų atkreipti dėmesį ir deontines leksines samplaikas, realizuojamas konstrukcija *BE+to*. Tai semantiškai sudėtinga anglų kalbos konstrukcija, kuri tam tikrais atvejais gali turėti griežto privalomumo reikšmę (Goldberg ir van der Auwera 2012), vadinasi, ja gali būti reiškiamas deontinis modalumas. Neretai verčiant į lietuvių kalbą ji perteikta koikiu nors deontiniu predikatu, paprastai fraze *turi būti* arba veiksmažodžiu *reikia*, kurie, sprendžiant iš šių beveik identišku tekstų vertimo, vartojami sinonimiškai:

- (37a) *Where the procedure laid down in this Article **is to be followed**, the chairman shall, without delay, refer the matter to the Standing Veterinary Committee, either on his own initiative or at the request of the representative of a Member State.*
- (37b) Kai **turi būti** laikomasi šiame straipsnyje numatytos tvarkos, pirmininkas savo iniciatyva arba valstybės narės prašymu nedelsdamas klausimą perduoda Veterinarijos nuolatiniam komitetui.
- (38a) *Where the procedure laid down in this Article **is to be followed**, the matter shall be referred without delay to the Standing Committee for Feedingstuffs, hereinafter called „the Committee“, by its chairman, either on his own initiative or at the request of a Member State.*
- (38b) Tais atvejais, kai **reikia** laikytis šiame straipsnyje nustatytos tvarkos, Komiteto pirmininkas, savo iniciatyva arba valstybei narei pareikalavus, nedelsdamas pateikia visus klausimus Pašarų nuolatiniam komitetui (toliau „Komitetas“).

Taigi, deontinė konstrukcija *BE+to* atitinka *must* ir *shall* reikšmes, kai ja reiškiamas prievolė, todėl tikrai paranku ją versti panašiu būdu kaip prievolės reiškiančias leksines samplaikas, į kurias įeina minėti modaliniai veiksmažodžiai. Vis dėlto *turi būti* tokiais atvejais semantiškai parankesnė frazė nei veiksmažodis *reikia*, kuris, kaip minėta, sušvelnina deontinio šaltinio poziciją. Deontiniam būtinumui perteikti rečiau, bet tikslingai vartojami ir įvardžiuotiniai dalyviai, daromi su morfema *-in-*, pavyzdžiui:

- (39a) *It is necessary to specify that a quality system **is to be applied** for any blood and blood components circulating in the Community and that Member States therefore should ensure that for blood and blood components coming from third countries there is a quality*

system in place for blood establishments in the stages preceding importation equivalent to the quality system provided under this Directive.

- (39b) Būtina nurodyti, kad kokybės sistema yra *taikytina* Bendrijos apyvarčioje esančiam visam kraujui ir visiems jo komponentams, todėl valstybės narės turėtų užtikrinti, kad trečiojoje šalyje, iš kurių gaunamas kraujas ir jo komponentai, etapuose iki importo kraujo donorystės įstaigose veikia šioje direktyvoje numatyti kokybės sistemos lygiavertė sistema.

Be to, kai kada konstrukcija *BE+to* buvo verčiama ir be deontinio predikato:

- (40a) *Assets, whether or not evidenced by certificates, are subordinated if, in the event of winding up or bankruptcy, they are to be repaid only after the claims of other creditors have been met.*
- (40b) Turtas, nepriklausomai nuo to, ar patvirtintas pažymėjimais, ar ne, laikomas subordinuotu, jei įmonei nutraukiant veiklą ar jos bankroto atveju *jis apmokamas (atlyginamas)* tik po to, kai atsiskaitoma su kitais kreditoriais.

Atrodytų, kad šiuo atveju iš tiesų siekiama nustatyti ne prievolę, o taisyklę, nes apibrėžiama, kaip tam tikromis aplinkybėmis turėtų būti išmokama tam tikra suma pinigų visais panašiais atvejais. Todėl manytina, kad (40b) pasirinktas tinkamas vertimo būdas. Žinoma, kiekvienu vertimo atveju svarbiausias vaidmuo tenka tam, kokiam kontekste vartojamas kiekvienas sakiny.

7. Išvados

ES teisės aktuose anglų kalba deontinis modalumas statistiškai dažniausiai realizuojamas leksinėmis samplaikomis su komponentu *shall*. Deontinę reikšmę turinčios leksinės samplaikos, sudaromos su kitomis deontinio modalumo realizavimo priemonėmis, tekstuose originalo kalba pasitelkiamos daug rečiau.

Leksinių samplaikų su komponentu *shall* vertimas labai priklauso nuo to, ar modaliniu veiksmažodžiu nustatomos pareigos, ar prievolės, ar kitos deontinės reikšmės. Tuo atveju, kai nustatomos pareigos ir pareigas primenančios taisyklės, vertime deontinis predikatas paprastai praleidžiamas. Kai nustatomos prievolės, deontinis predikatas pasitelkiamas ir vertime į lietuvių kalbą, todėl verčiant prievolės deontinių predikatų praleisti nerekomenduotina.

Shall polisemija teisės diskurse yra svarbus veiksnys, lemiantis netinkamą jo vertimą į lietuvių kalbą. Tikėtina, kad vertimo klaidų būtų daug mažiau, jei originalo tekste būtų vartojamos mažiau aptakios deontinės raiškos priemonės. Verčiant leksines samplaikas be komponento *shall* paprastai užtikrintas tinkamas vertimas.

Siekiant tiksliai perteikti teisės teksto deontinį modalumą būtina atsižvelgti į įvairias leksines ir pragmatines originalo deontinės raiškos priemonių reikšmes ir į bendrą teksto turinį.

Literatūra

- Bhatia, Vjay K. 1993. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
- Biber, Douglas, Joahnsen, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan and Edward Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Biel, Lucja. 2014. The textual fit of translated EU law: a corpus-based study of deontic modality. *The Translator* 20 (3). 332–355.
- Biel, Lucja. 2017. *Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Cortes, Viviana. 2004. Lexical bundles in published and student disciplinary writing: Examples from history and biology. *English for Specific Purposes* 23(4). 397–423.
- Downing, Angela and Philip Locke. 1992. *A University Course in English Grammar*. London: Routledge.
- Garner, Bryan. A. 1995. *A Dictionary of Modern Legal Usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Garzone, Giuliana. 2001. Deontic Modality and Performativity in English Legal Texts. *Modality in Specialized Texts*, edited by Maurizio Gotti and Marina Dossena. Bern: Peter Lang. 153–173.
- Goldberg, Adele and Johan van der Auwera. 2012. This is to count as a construction. *Folia Linguistica* 46 (1). 109–132.
- Guiding Principles of European Contract Law*. [žiūrėta 2022-10-10]: https://www.legiscompare.fr/web/IMG/pdf/19_Guiding_Principles.pdf.
- Holvoet, Axel ir Artūras Judžentis. 2003. Sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindai. *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Axel Holvoet ir Artūras Judžentis (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 115–172.
- Holvoet, Axel ir Artūras Judžentis. 2004. Nuosakos kategorijos struktūra. *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Axel Holvoet ir Loreta Semėnienė (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 77–104.
- Huddleston, Rodney. 2002. The Verb. *The Cambridge Grammar of the English Language*, edited by Rodney Huddleston and Geoffrey K. Pullum. Cambridge: Cambridge University Press. 71–212.
- Nuyts, Jan. 2014. Surveying Modality and Mood: An Introduction. *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, edited by Jan Nuyts and Johan van der Auwera. Oxford: Oxford University Press. 1–8.
- Palmer, Frank R. 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russell, Ben. 1994. Shall, must may: the logic of legal obligation and permission. *Alberta Law Review* XXXII (1). 93–115.
- Sandrelli, Annalisa. 2018. The case of English. *Observing Eurolects. Corpus analysis of linguistic variation in EU law*, edited by Mori, Laura. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company.
- Semėnienė, Loreta. 2014. Daiktavardžio vardininkas ir įnagininkas finitiniuose askriptyviniuose būti sakiniuose. *Acta Linguistica Lithuanica* LXX. 9–24.
- Suikkanen, Jusi. 2018. Deontic Modality. *Analysis* 78 (2). 354–363.